

Vad är arkivvetenskap?

Red. Ann-Sofie Klareld & Karolina Wiell

ISBN 978-91-90055-55-7 (online), <https://doi.org/10.37852/oblu.346>

ISBN 978-91-7844-584-4 (tryck, Gidlunds förlag, Möklinta, 2026)

Deltagande och medskapande i arkiv

CHARLOTTE HAGSTRÖM

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.346.c790>

© Charlotte Hagström, 2026

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovsperson måste anges.

Abstract

Detta kapitel handlar om frivilligt arbete, deltagande och medskapande i arkiv, det vill säga en rad olika aktiviteter där andra än arkivets anställda är involverade. Dessa kan inkludera exempelvis transkribering av handskrifter, digitisering av samlingar, tids- och platsbestämmande av fotografier eller arbete med metadata. För arkivpersonalen kan frivilligarbete innebära att tid frigörs för mer kvalificerade arbetsuppgifter medan deltagarna tillför kunskaper, erfarenheter och perspektiv som annars inte alltid finns representerade. Olika former av deltagande kan därmed bidra till att effektivisera arkivens arbete och att utveckla nya sätt att förstå, tolka och använda arkivmaterial. Medskapande i arkiv aktualiserar dock också frågor om ansvar, prioriteringar och maktförhållanden och ställer krav på både arkivpersonal och deltagare att hantera skilda perspektiv och förväntningar. Genom två empiriska exempel – Folklivsarkivet i Lund och arkivet vid Sveriges nationella järnvägsmuseum – belyses dessa möjligheter och utmaningar. Analysen bygger på samtal med arkivarier och frivilliga vid de båda arkiven och på författarens egna yrkes- och användarmässiga erfarenheter. Kapitlet ger inblick i hur frivilligarbete och medskapande går till i arkivverksamhet och vilka konsekvenser det kan få för arkivarbete, både i teori och praktik.

Deltagande och medskapande i arkiv

CHARLOTTE HAGSTRÖM

Klockan är strax efter 8 när bussen mot Täby lämnar hållplatsen. En av dem som just stigit ombord är en pensionerad lokförare på väg till Riksarkivet.¹ Med avbrott för lunch, då han äter sina medhavda smörgåsar, ska dagen tillbringas i läsesalen med att fotografera material ur SJ:s arkiv. Filerna med digitiserade handlingar kommer sedan att överlämnas till Järnvägmuseet. När klockan närmar sig 16 och arkivet stänger är det dags att packa ihop och åka hem. Nästa dag blir det bussen mot Täby igen för ännu en dag på Riksarkivet. Så har han gjort fyra dagar i veckan i flera år och han har inga planer på att sluta. SJ:s arkiv är stort och det finns många kilometer material kvar att fotografera.

I en annan del av landet rasslar det till i brevlådan och ett A4-kuvert med Lunds universitets logga dimper ner på hallmattan. Det är en frågelista från Folklivsarkivet. Kvinnan som bor i lägenheten plockar upp det och sätter sig vid köksbordet medan hon funderar över vilket ämnet kan vara den här gången. Under de fyrtio år hon har varit meddelare åt arkivet har hon fått listor om allt från tatueringar och trädgårdar till biobesök och banker. Alla ämnen har inte varit lika engagerande men hon har besvarat de flesta. Hon är nu över 90 år men har inga tankar på att sluta skriva. Hon tar brevkniven och sprättar med ett bestämt snitt upp kuvertet.

Det här kapitlet handlar om deltagande, medskapande och frivilligt arbete i arkiv. Det är begrepp som kan innebära och omfatta många olika aktiviteter: att transkribera handskrifter och digitisera samlingar, att tids- och platsbestämma fotografier och bearbeta metadata, liksom

¹ Depån ligger i Arninge i Täby kommun, vilket gör att många använder namnet Arninge som benämning på platsen. På Riksarkivets webbplats anges däremot enbart Täby som ort.

mycket annat. Att låta andra än arkivets egen personal delta i arbetet kan både underlätta för verksamheten och bidra till att utveckla den. För arkivarierna frigörs tid och de får större möjlighet att fokusera på mer kvalificerade uppgifter, samtidigt som deltagarna kan tillföra nya sätt att se på och tolka materialet. Men det innebär också att både arkivpersonal och deltagare behöver vara beredda på att möta olika perspektiv och prioriteringar, och att hantera de frågor som kan uppkomma. Utifrån två konkreta exempel – Folklivsarkivet i Lund och arkivet vid Sveriges nationella järnvägsmuseum – visar jag hur frivilligarbete och medskapande kan organiseras. Kapitlet bygger på material i form av samtal med arkivarier vid de bägge arkiven och med ett par personer som på olika sätt bidrar till deras verksamheter. Jag har även egna erfarenheter, både yrkesmässigt och i egenskap av användare, av båda arkiven.

Att inkludera och representera

Traditionellt grundades arkiv av staten, för att tjäna staten och som en del av statens hierarkiska struktur och organisationskultur, skriver Terry Cook.² Fram till sekelskiftet 1800 var arkivariens uppdrag att vara en passiv väktare av de handlingar som förvarades i arkiven och som utgjorde bevis för ägande och myndighetsutövning. Under 1800-talet förändras uppfattningen om vad som ska stå i fokus för arkiven. De ses nu som källor för historisk forskning. Arkivariens uppgift är att ta emot och vårda handlingar och att underlätta för dem som bedriver forskningen. År 1898 publiceras *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*, oftast benämnd *The Dutch Manual*, med riktlinjer för hur arkiv ska ordnas och förtecknas och att detta arbete ska utgå från proveniensprincipen.³ Att handlingarna ordnas på ett sådant sätt att de kan användas för forskning åligger arkivarierna, att befatta sig med urval och gallring gör det inte.

² Terry Cook, "Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts", *Archival Science* 1 (2001), s. 18.

³ Samuel Müller, Johann Adriaan Feith & Robert Fruin, *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven* (Groningen 1898).

Arkivarien ska vara en neutral förvaltare, betonar Hilary Jenkinson.⁴ Denna uppfattning kommer dock att förändras. När Theodore R. Schellenberg drygt 30 år senare publicerar *Modern Archives: Principles and Techniques* är hans ståndpunkt tvärtom att arkivarien ska vara en aktiv aktör.⁵ I arkiven bevaras nationens gemensamma minnen och arkivarien är med och skapar detta. Arkivarien ska vara aktiv i besluten om urval och förvärv, om vad som ska sparas och vad som ska gallras. Värdering, *appraisal*, är centralt i arbetet och neutralitet är därmed inget man vare sig kan eller ska sträva efter.

I vilken utsträckning arkiven verkligen rymmer nationens minnen och hur dessa definieras börjar dock ifrågasättas alltmer. ”Ett arkiv uppstår inte ur intet”⁶ poängterar Petra Hakala i sin avhandling om arkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland och dess roll i skapandet av identitet. Hon fortsätter: ”det material som förvaras i arkiven [är] följden av en urvalsprocess som bygger på insamlingsstrategier och tolkningar av det förgångna”.⁷ Runt 1980 börjar frågor om identitet och makt i allt högre grad kopplas till arkiv. Minoritetsgrupper, lokala gemenskaper och sociala rörelser av olika slag upplever att de är underrepresenterade, eller över huvud taget inte existerar, i arkiven. Deras minnen och upplevelser kan skilja sig avsevärt från majoritetens. Och om dessa saknas blir den bild framtiden kan göra sig av nuet snedvriden och förvrängd. Det innebär också att för dem vars historia inte finns bevarad, eller som är baserad på ett urval som framställer dem på ett sätt som de själva inte känns vid, riskerar arkiven att framstå som såväl exkluderande som onödiga: ”the principal justification for archives to most users [...] rests on archives being able to offer citizens a sense of identity, locality, history, culture, and personal collective memory”.⁸ Att arbeta för att öka mångfalden i arkiven blir därför centralt.

⁴ Hilary Jenkinson, *A Manual of Archive Administration Including the Problems of War Archives and Archive Making* (Oxford 1922).

⁵ Theodore R. Schellenberg, *Modern Archives: Principles and Techniques* (Melbourne 1956).

⁶ Petra Hakala, *Att minnas eller glömma: Tillkomsten av Svenska litteratursällskapets arkiv och dess roll i skapandet av identitet 1885–1920* (Helsingfors 2023), s. 20.

⁷ Hakala (2023), s. 20; se även Fredrik Skott, *Folkets minnen: Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964* (Göteborg 2008).

⁸ Cook (2001), s. 18.

Att arkivarierna blir medvetna om brister och bias i arkivens representation av grupper och rörelser är förstås en förutsättning för att kunna göra något åt dessa. Riktade insamlingar mot underrepresenterade grupper och genomtänkta strategier för att åtgärda det som saknas och är felaktigt har gjorts och görs vid många arkiv.⁹ Det gäller såväl enskilda som offentliga arkiv. Ett exempel på det förra är Skånes Arkivförbund, en ideell lokalhistorisk organisation med fokus på framför allt Skånes föreningsliv. Genom åren har man genomfört flera riktade insamlingar, varav flera resulterat i tryckta publikationer. En av de första var antologin *Tösabitar* som bygger på personliga erfarenhetsberättelser om kvinnors vardagsliv i Skåne förr och nu.¹⁰ Exempel på hur ett offentligt arkiv kan arbeta med att lyfta fram olika gruppers historia är de kartguider med specifika teman som Malmö stadsarkiv tagit fram. Kartguiderna utgör underlag för stadsvandring på egen hand och bygger på arkivmaterial, litteratur och samtal. Den första kartguiden var *Judiskt liv i Malmö*¹¹ vilken några år senare följdes av *A Ride to Pride – en kartguide om Malmö hbtqi-historia*.¹² Den senaste är *Muslimskt liv i Malmö*.¹³

Arbetet som görs upplevs emellertid inte alltid som tillräckligt eller ens önskvärt av dem det gäller. Sedan millennieskiftet har allt fler grupper och rörelser, som uppfattar sig som marginaliserade eller diskriminerade i traditionella arkivpraktiker, skapat egna så kallade gemenskapsarkiv, *community archives*. Vad som ska inkluderas och hur det ska ske följer här inte nödvändigtvis etablerade normer och principer för hur arkivbildning brukar organiseras.¹⁴ Ett svenskt exempel är QRAB, Queerrörelsens Ar-

⁹ Se t.ex. Ana Roeschley, "Symbiosis or Friction: Understanding Participant Motivations for Information Sharing and Institutional Goals in Participatory Archive Initiatives", *Journal of Librarian and Information Science* 56:3 (2024).

¹⁰ Maria Larsson & Eva Sjögren (red.), *Tösabitar – saxat ur livet* (Lund 1994).

¹¹ *Judiskt liv i Malmö*, Kartguide från Malmö stadsarkiv (2020).

¹² *A Ride to Pride – en kartguide om Malmö hbtqi-historia*, Kartguide från Malmö stadsarkiv (2023).

¹³ *Muslimskt liv i Malmö*, Kartguide från Malmö stadsarkiv (2025).

¹⁴ Michelle Caswell, "Seeing Yourself in History: Community Archives and the Fight Against Symbolic Annihilation", *The Public Historian* 36:4 (2014); Andrew Flinn, Mary Stevens & Elizabeth Shepherd, "Whose Memories, Whose Archives? Independent Community Archives, Autonomy and the Mainstream", *Archival Science*, 9:1–2 (2014).

kiv och Bibliotek,¹⁵ ett annat Black Archives Sweden,¹⁶ ett tredje *Nuohtti*, en webbportal med samiskt arkivmaterial från hela Europa.¹⁷

Black Archives Sweden, som på sin webbplats presenterar sig som ett samtida arkiv med afrosvenskars erfarenhet som utgångspunkt, skriver: "De berättelser som finns i våra officiella arkiv öppnar upp för frågor om vilka berättelser som utgör nationen. Vem är värd att minnas? Vilka berättelser är värda att dokumenteras och bevaras, och på vilka premisser?"¹⁸ Hur kunskap och kulturarv skapas och hur minne och motstånd (om)formas, liksom vilka roller som information och arkiv spelar, står i fokus för Camila Borges Freitas pågående avhandlingsarbete *Information Practices, Knowledge Organisation and Activism in LGBTQ+ Community-Based Archives*. Terry Cook poängterar att grupper med ett eget arkiv kan ta makten över den egna historien på ett sätt som inte är möjligt i traditionella arkiv och som man kanske inte heller har förtroende för:

[...] many community archives are distinctly uneasy about turning their archives over to state or other archives which represent (and are sponsored by) governments or other institutions of power that previously excluded them as unimportant or, worse, in some cases actively discriminated against and persecuted members of these communities.¹⁹

Även om det under en och samma tid delvis existerat olika syn på vad ett arkiv är och ska vara, så kan de senaste 150 årens arkivhistoria grovt beskrivas som att det skett en förskjutning från fokus på förvaltning och rättssäkerhet till forskning och kulturarv, vidare till information och kommunikation och slutligen representation och mångfald. Uppdelningen, som baseras på Terry Cooks fyra paradigm evidens, minne, identitet och

¹⁵ Camila Borges Freitas, "A Room for Our Own: Queer Memories and Feelings in the Archival Practices of Queerrörelsens Arkiv och Bibliotek (Archive and Library of the Queer Movement) in Gothenburg/Sweden", masteruppsats (Göteborgs universitet 2019).

¹⁶ Cecilia Borgenstam, "This Is Where We Are: Activating Identity Through Emerging Archival Practices in Black European and African Diasporic Community Archives", masteruppsats (Lunds universitet 2025).

¹⁷ Nuohtti – Sökportal för samiskt arkivmaterial, <https://nuohtti.com/> (20/2 2026)

¹⁸ Om Black Archives Sweden, <http://www.blackarchivessweden.com/sv/about/> (23/1 2026).

¹⁹ Terry Cook, "Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms", *Archival Science* 13 (2013), s. 114.

gemenskap, innebär också att arkivariens roll har förändrats: "The archivist has been transformed, accordingly, from passive curator to active appraiser to societal mediator to community facilitator".²⁰

Det är emellertid viktigt att vara medveten om att det finns stora skillnader mellan olika länder och att detta både har haft och fortfarande har betydelse för arkivens förutsättningar, uppdrag och villkor. En sådan är offentlighetsprincipen, som utgör en av de bärande grundprinciperna i Sveriges statsskick. Handlingsoffentligheten, som regleras i Tryckfrihetsförordningen, är ett av de sätt som offentlighetsprincipen tar sig uttryck på och innebär att såväl allmänhet som media har rätt att ta del av allmänna handlingar. Det ger medborgarna insyn i kommunala, regionala och statliga myndigheters verksamhet och därigenom möjlighet att granska makten på ett sätt som inte är möjligt i många andra länder.

Deltagande och medverkan

Synen på vem som kan och får, bör och ska ta ansvar för vad som ska rymmas i arkiven, och hur detta ska ordnas, förtecknas och göras hittbart och tillgängligt, har alltså förändrats. Även arkivariens roll och uppfattningen om vem som ska ha tolkningsföreträde och vad det baseras på har ändrats. Oavsett hur man ställer sig till detta handlar arkiv och arbetet som utförs där alltid om makt: "Archives have always been about power, whether it is the power of the state, the church, the corporation, the family, the public, or the individual. Archives have the power to privilege and to marginalize".²¹ I vilken utsträckning arkivarier har möjlighet att aktivt arbeta för att öka mångfald och representation skiljer sig förvisso åt: olika arkiv har olika förutsättningar och inriktning. Lagstiftningen styr hur offentliga arkiv ska arbeta och vad som ingår i deras uppdrag medan enskilda arkiv har större utrymme att själva utforma verksamheten.²²

²⁰ Cook (2013), s. 95.

²¹ Terry Cook & Joan M. Schwartz, "Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance", *Archival Science* 2:3–4 (2002).

²² Samuel Edquist, "De enskilda arkiven i historisk kontext", i Charlotte Hagström & Anna Ketola (red.), *Enskilda arkiv* (Lund 2018).

Det gäller även arkivarierna själva, vars villkor och önskemål kan vara mycket olika. Det går emellertid inte att hävda att arkivarien är en neutral tjänsteperson. Tvärtom, arkivarien befinner sig i en maktposition och har därmed ett betydande ansvar.²³

Hur ska då arkiven förhålla sig till detta och hur ska arkivarierna arbeta för att leva upp till ansvaret? Hur ska andra perspektiv och röster, som saknas eller är oriktigt representerade i arkivet, inkluderas och låta höras? Ett sätt är att samarbeta med grupper och rörelser som varit exkluderade eller marginaliserade, till exempel genom riktade insamlingsarbeten. Om än vissa, som diskuterades ovan, föredrar att skapa sina egna arkiv och organisera såväl insamling som bevarande på egen hand och utifrån egna behov, har under 2000-talets början deltagararkiv, *participatory archives*, vuxit fram som ett begrepp och en praktik.

Med rötter i den postmoderna arkivteorin och dess ifrågasättande av arkivariens neutralitet, liksom betoningen av demokrati och rätten att vara medskapare av sin egen historia, öppnade web 2.0 och allt fler digitala verktyg för nya möjligheter för deltagande.²⁴ För Sveriges del hänger det också samman med det tilltagande intresse för kulturarv, både materiellt och immateriellt, som uppstod under 1990-talet. Ett ökat fokus på hur det förflutna på olika sätt kunde användas för att skapa gemenskap och identitet ledde till en växande medvetenhet om både vad som saknades i arkiv och museer och hur det som fanns framställdes. Att synliggöra det egna kulturarvet blev för grupper som upplevde sig som marginaliserade eller felrepresenterade ett sätt stärka samhörigheten och identiteten. Samtidigt framhölls kulturarvets betydelse också på politisk nivå, vilket ledde till olika initiativ för att bevara och använda det förflutna i olika syften. Perspektiven kring kulturarv behöver breddas, skriver Ina-Maria Jansson. Det bygger på insikten att ”den insamling, ordning och förmedling av kulturarv som gjorts av stora nationella kulturarvsinstitutioner i

²³ Rebecca Livh, ”Arkivarien som väktare eller fascilitator: en samtidshistorisk undersökning av svenska arkivariers professionella identitet”, magisteruppsats (Mittuniversitetet 2018); Cook & Schwartz 2002; Andrew Prescott & Alison Wiggins (red.), *Archives: Power, Truth, and Fiction* (Oxford 2023).

²⁴ Edward Benoit, III & Alexandra Eveleigh, ”Defining and Framing Participatory Archives in Archival Science”, i Edward Benoit, III & Alexandra Eveleigh (red.), *Participatory Archives: Theory and Practice* (London 2019).

många fall riskerar att vara både hegemonisk och orättvis och inriktad på att skapa ett nationellt kulturarv, som inte alla kan känna igen sig i”.²⁵

Deltagararkiv har många likheter med gemenskapsarkiv. Båda bygger på idén att användare inte bara är mottagare utan också aktiva medskapare av arkivens innehåll och struktur.²⁶ En skillnad är dock att de förra vanligen återfinns som en del av etablerade arkivinstitutioners verksamhet, med målet att inkludering och ökad representation ska ske inom befintliga arkivsystem. Det är också oftast arkiven som initierar samarbetet. Deltagandet, som kan omfatta hela eller delar av arkivprocessen och handla om såväl analogt som digitalt material, sker på olika sätt. Det kan till exempel innebära att ordna och organisera material eller att fylla luckor och skapa metadata.²⁷

Eva Sjögren Zipsane menar att det faktum att tillvaron blivit alltmer digital skapar nya möjligheter för delaktighet: ”Flera arkiv bjuder idag in till dialog och aktiv medverkan via nätet, antingen det är för att delta i olika fora, tillföra information i den digitala katalogen, tagga material eller delta i olika former av crowdsourcing”.²⁸ Detta vidgade deltagande, skriver hon, ”innebär att vi inte bara tillför ny kunskap, utan också att vi med gemensamma krafter kan lyfta det som varit dolt, gömt och glömt”.²⁹ Att det finns många positiva effekter med att inkludera fler i forskningsprocessen uttrycks också i forskningspropositionen *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige* som presenterades i december 2020: ”forskare kan bidra med kunskap om vetenskapliga analyser

²⁵ Ina-Maria Jansson, ”Att samskapa inkluderande kulturarv – förändring av samlingar med hjälp av allmänheten”, i Henning Hansen & Peter Sjökvist (red.), *Från handskrift till digitalt kulturarv: Perspektiv på specialsamlingar* (Uppsala 2025), s. 154.

²⁶ Isto Huvila, ”The Unbearable Lightness of Participating? Revisiting the Discourses of ‘Participation’ in Archival Literature”, *Journal of Documentation* 71:2 (2015); Edward Benoit, III & Ana Roeschley, ”Degrees of mediation: A review of the intersectionality between community and participatory archives”, i Edward Benoit, III & Alexandra Eveleigh (red.), *Participatory Archives: Theory and Practice* (London 2019).

²⁷ Jansson (2025); Roeschley (2024); Gerda Holmquist, ”Crowdsourcing som resurs i arkivverksamheter: en studie av arkivariers syn på funktionalitet och tillförlitlighet i användargenererade metadata”, masteruppsats (Lund 2021).

²⁸ Eva Sjögren Zipsane, ”Arkivet som samhällsaktör för demokrati, social rättvisa och andra nyttor, i Marit Hosar, Ellen Røsjø, Bente Jensen, Charlotte S.H. Jensen, Anna Ketola & Maria Larsson Östergren (red.), *#arkividag: relevans, medverknin, dialog* (Oslo 2016), s. 26.

²⁹ Sjögren Zipsane (2016), s. 26.

samtidigt som allmänheten kan bidra med kunskaper och identifiera samhällsrelevant och behovsmotiverad forskning”.³⁰

Det finns dock, som Isto Huvila konstaterar i en artikel om norska och svenska arkivariers uppfattning om användardeltagande och hur denna är relaterad till deras förståelse av arkivens roll och syfte,³¹ ingen enhetlig definition av vad deltagararkiv är. Meningarna är också delade om huruvida deltagandet främst är till för att stärka arkivens roll eller om det viktiga är att användarna kan vara aktiva medskapare. Vidare finns både de arkivarier som är måna om att öppna arkiven för användarnas inflytande, och de som ser en fara i det eftersom det skulle innebära att man förlorar den professionella kontrollen. Det är inte heller nödvändigtvis så att arkiven och deltagarna har samma syn på vad och varför något ska göras liksom inte heller hur det ska ske.³²

Förståelse, förhållningssätt och förväntningar kan således skilja sig åt. Vad som är möjligt och lämpligt styrs också av arkivets uppdrag och inriktning. Två arkiv som båda arbetar med deltagande och medskapande, kopplat till respektive verksamhet, är arkivet vid Sveriges nationella järnvägsmuseum och Folklivsarkivet i Lund.

Järnvägar och folkliv

Sveriges nationella järnvägsmuseum grundades 1915 och har genom åren haft flera olika huvudmän. Det var ursprungligen en del av SJ och har därefter ingått i, i tur och ordning, Banverket, Trafikverket och Statens maritima och transporthistoriska museer. Sedan 1 januari 2026 ingår det i Statens museer för maritim-, transport- och försvarshistoria vars uppgift är att bevara, utveckla och öka kunskapen om det kulturarv som

³⁰ Regeringen, *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*. Prop. 2020/21:60 (Stockholm 2020).

³¹ Isto Huvila, "Regimes of Participation: Theorising Participatory Archives from the Outset of Archivists' Views on Archival Institutions and User Participation in Scandinavia", *Information Research* 29:1 (2024).

³² Jansson (2025); Roeschley (2024).

myndigheten förvaltar.³³ Järnvägs museet består av drygt 300 fordon och mängder av föremål som visar den svenska järnvägens historia från mitten av 1800-talet till idag. Ett urval av dessa visas i den helt nya utställning som efter en omfattande renovering och omarbetning öppnades 2024. Vissa av fordonen används också i trafik då museet arrangerar resor. Sedan 1970 ligger museet i Gävle.

Vid museet finns också ett arkiv som innehåller ett stort och brett material. I arkivet finns material från både SJ och de enskilda järnvägarna. De ca 1 800 hyllmetrarna rymmer bland annat lokjournaler, grafiska tidtabeller och menyer från restaurangvagnar liksom vykortssamlingar med järnvägsmotiv och kartor över järnvägsnätet från olika tider. Exempel på några arkivbildare är det enskilda järnvägsbolaget Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösunds järnvägar (TGOJ), SJ:s dotterbolag AB Trafikrestauranger, och samarbetsorganisationen Svenska Järnvägsföreningen. Flera av arkiven är förtecknade och sökbara via Nationell arkivdatabas (NAD). Det finns också en betydande samling fotografier, varav en stor del är tillgänglig via Digitalt museum. Materialet i arkivet kommer således från företag och bolag men även från föreningar och privatpersoner. Användare är forskare och en järnvägsintresserad allmänhet men också museets personal som använder det i verksamheten, till exempel som underlag för utställningar och föredrag och som utgångspunkt för podden *Järnvägshistorier* och inlägg i sociala medier.

Ett par år innan Järnvägs museet öppnade grundades Folklivsarkivet. Det skedde 1913 på initiativ av folkminnesforskaren Carl Wilhelm von Sydow. Arkivet hette ursprungligen Folkminnesarkivet i Lund men namnet ändrades 1946. Då materialet från Skånes musiksamlingar 1991 tillfördes arkivet ändrades det ännu en gång. Det officiella namnet är sedan dess Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar. Allt sedan starten har arkivet varit en del av Lunds universitet och under lång tid var det knutet till Etnologiska institutionen. Sedan 2012 är det en självständig enhet inom Humanistiska och teologiska fakulteterna. I dess uppdrag ingår att vara infrastruktur för forskning och utbildning, initiera och

³³ Om myndigheten, <https://www.statensmuseermtf.se/om-myndigheten> (27/1 2026).

bedriva egen forskning samt att långsiktigt tillgängliggöra samlingarna. Arkivet ska också bedriva utåtriktad verksamhet och samverka med det omgivande samhället samt samla in, bevara och synliggöra vardagslivet i Sverige.³⁴

Arkivsamlingarna, varav stora delar är sökbara via Folklivsarkivets webbplats, täcker tiden från slutet av 1800-talet till idag och består av många olika slags material. Här finns bland annat uppteckningar av muntliga berättelser och dokumentationer från fältarbeten, intervjuer och svar på frågelistor, brevsamlingar och dagböcker, ljudinspelningar och fotografier. I Skånes musiksamlingar, som är ett av Sveriges regionala arkiv för folk- och folklig musik med uppgift att dokumentera, vårda och tillgängliggöra den regionala musiken, finns noter, visböcker och inspelningar. Den största enskilda arkivbildaren är konstnären och kulturhistorikern Nils Månsson Mandelgren, verksam under stora delar av 1800-talet. Sedan 1969 förvaltar Folklivsarkivet den omfattande Mandelgrenska samlingen, som innehåller teckningar och beskrivningar av bland annat kyrkor och fornlämningar. Materialet är till stor del digitaliserat och tillgängligt via plattformen Alvin. Användare av arkivet är forskare, studenter och lokalhistoriker. Inte minst i samband med årshögtider och stora evenemang kontaktas arkivet av journalister som söker information om bakgrund och historia.

Mellan Järnvägmuseets arkiv och Folklivsarkivet finns både skillnader och likheter. Det förra är en del av museiverksamheten och har sedan starten haft som syfte att komplettera fordons- och föremålssamlingarna. Det senare har allt sedan det grundades varit en del av Lunds universitet och således haft en tydlig koppling till forskning och undervisning. Det innebär att uppdragen skiljer sig åt. Bägge ingår dock i statliga myndigheter och måste följa de lagar, riktlinjer och bestämmelser som gäller dels för myndigheter i allmänhet, dels för respektive huvudman. Det innebär bland annat att material ska behandlas i enlighet med dataskyddsförordningen (GDPR) och att förfrågningar ska hanteras skyndsamt. De är också båda kulturhistoriska arkiv, och således skilda från myndigheter-

³⁴ Uppdrag, <https://www.folklivsarkivet.lu.se/om-folklivsarkivet/uppdrag> (23/1 2026).

nas ämbetsarkiv. Båda har en lång tradition av att samverka med ideella krafter och intresserad allmänhet.

Frågelistor och dagböcker: deltagande vid Folklivsarkivet

Ett område där användardeltagande är ett stående inslag i Folklivsarkivets arbete är den frågelistverksamhet som i olika former bedrivits sedan 1932.³⁵ Det är en insamlingsmetod som bygger på att människor utifrån tematiska frågeformulär berättar om sina erfarenheter, minnen och tankar om ett visst ämne i löpande text. Tidigare skickades listorna, till en början per brev och senare även med e-post, till en fast stab av så kallade meddelare. Dessa utgörs av ett hundratal personer som på olika sätt kommit i kontakt med Folklivsarkivet och anmält intresse att besvara frågelistor. Hur långt de ska skriva och i vilken utsträckning de vill följa de tematiskt strukturerade frågorna som listan är uppbyggd kring väljer de själva.³⁶ För ungefär tio år sedan började Folklivsarkivet också att skicka ut digitala frågelistor. Dessa, som publiceras på arkivets webbplats och sprids via sociala medier, kan besvaras av alla som är intresserade. Ibland är de digitala listorna desamma som listorna som skickas till meddelarna. Andra gånger skiljer de sig åt. En stor skillnad är att de besvaras anonymt medan de som svarar på de traditionella listorna är kända för arkivarierna.

Listorna utarbetas vanligen tillsammans med forskare, oftast etnologer men även till exempel historiker och litteraturvetare. Forskningens inriktning styr listornas ämnen vilket gör att de kan handla om i princip vad som helst: restaurangvanor och invasiva växter, cykling och kungaskandaler, matallergier och dålig stämning. Texterna som skapas blir underlag för forskarna samtidigt som arkivet tillförs nytt material. Meddelarverksamheten kan ses som ett exempel på medborgarforskning eller

³⁵ Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.), *Frågelistan som källa och metod* (Lund 2005).

³⁶ Charlotte Hagström & Carina Sjöholm, "Nya frågor till gamla svar", i Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria: en etnologisk metodbok* (Lund 2017); se även Skott (2008); Agneta Lilja, *Föreställningen om den ideala uppteckningen: en studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv: ett exempel från Uppsala 1914–1945* (Uppsala 1996).

så kallad samskapande forskning, ett begrepp som under senare år blivit allt vanligare. Själva praktiken är dock inte ny; inom kulturarvssektorn har olika former för deltagarbaserat materialskapande tillämpats under lång tid.³⁷ Liksom det, som diskuterades ovan, inte finns någon enhetlig definition av vad deltagararkiv är saknas en sådan även för medborgarforskning. Begreppet kan rymma och innebära olika aktiviteter och uppgifter. The European Citizen Science Association poängterar att det "är ett flexibelt koncept som kan användas i en mängd olika situationer och områden" men har tagit fram 10 punkter vars syfte är att "lyfta fram några av de nyckelbegrepp som föreningen anser utgör grunden för ett bra utövande av medborgarforskning".³⁸ Det handlar till exempel om att projekten ska ge nytta både för de professionella forskarna och för medborgarforskarna, och att deltagarnas bidrag ska uppmärksammas i projektets resultat och i publikationer.

Att samla in, bevara och synliggöra vardagslivet i Sverige är en del av Folklivsarkivets uppdrag och att det finns personer som besvarar frågelistor åt arkivet, vare sig de gör det anonymt på nätet eller ingår i meddelarnätverket, är därför viktigt. För att verksamheten ska fungera inom befintliga ramar krävs alltså medverkan av frivilliga. Det tar tid att besvara en lista och det arbete som deltagarna lägger ner är betydande. Samtidigt är det ett arbete som uppskattas av dem som utför det. Eftersom det är frivilligt och inte ersätts på annat sätt än genom en årlig julklass finns inget krav på att de måste svara. Många av dem som ingår i nätverket, och därmed har en återkommande relation till arkivet, gör det dock ändå, oavsett vad listan handlar om.

För kvinnan vi mötte i början av detta kapitel är det så. Hon är 92 år och har varit meddelare sedan 1979. När jag själv började som arkivarie vid Folklivsarkivet hade hon varit verksam i många år. Hennes svar var

³⁷ Maja Araskoug & Sanna Koski, "Glappet mellan arkivarier och deltagare: medborgarforskning som metod i utvalda svenska arkiv", masteruppsats (Uppsala 2025); Barbara Heinisch, Kristin Oswald, Maike Weißplug, Sally Shuttleworth & Geoffrey Belknap, "Citizen Humanities", i Katrin Vohland, Anne Land-Zandstra, Luigi Ceccaroni, Rob Lemmens, Josep Perelló, Marisa Ponti, Roeland Samson & Katherin Wagenknecht (red.), *The Science of Citizen Science* (2021).

³⁸ European Citizen Science Association, *Tio principer för medborgarforskning – citizen science* (Berlin 2015), <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/XPR2N> (18/2 2026).

långa och innehållsrika och det var alltid med intresse jag tog del av dem. Under åren jag arbetade vid arkivet hade vi kontinuerlig kontakt via brev men träffades också ett par gånger. När vi nu hörs per telefon under senhösten 2025 har det gått ungefär 10 år sedan sist. Hon berättar att första gången hon hörde talas om frågelistor var i ett radioprogram där en arkivarie vid Nordiska museet medverkade. Vid museets arkiv bedrevs då insamling via frågelistor och man efterlyste fler som ville delta. Jag blev så intresserad, säger hon. Tänk om jag kunde få skriva något som någon annan ville läsa! Arbetet som meddelare tog sin början. Strax därefter fick hon vetskap om att även Folklivsarkivet hade frågelistverksamhet. Under en tid var hon meddelare till båda institutionerna.

Hon har besvarat i princip samtliga av Folklivsarkivets listor sedan 1980. På frågan vad det är som gör att hon håller på svarar hon att hon är skrivglad: Ja, alltså en del kallar det verbal. Jag kallar det skrivglad. Det är roligt när det kommer en frågelist och hon får fördjupa sig i ett ämne. Vilket det är spelar inte så stor roll; det viktiga är att det finns ett specifikt tema att förhålla sig till. Det sätter i gång tankarna och kreativiteten. Fast vissa ämnen är mer engagerande än andra, säger hon och nämner bland annat listor som handlat om kyrkogårdar och hemsömnad och en lista om att flytta som kom just när hon själv stod mitt i en flytt och därför kändes extra inspirerande. Såväl listorna som svaren har hon samlat i pärmar och planen är att läsa igenom dem allihop. Men synen har blivit sämre så kanske får hon be någon att läsa dem högt för henne.

Att besvara frågelistor är inte det enda sätt på vilket hon varit delaktig i Folklivsarkivets verksamhet. När arkivet för ett antal år sedan drev ett projekt för att dokumentera vardagsliv i bild fick hon frågan om hon kunde tänka sig att delta. Det kunde hon absolut. En av projektdeltagarna kom hem till henne, fotograferade och fick både middag och kaffe med hembakat. Hon har också medverkat vid andra institutioners arrangemang. En gång bidrog hon till exempel med material till en museiutställning. När hon och maken många år tidigare skulle bygga ett eget hus fotograferade och dokumenterade hon hela processen och skapade ett byggalbum. Detta fick museet låna. Jag tycker det är roligt, är hennes förklaring till hur det kommer sig att hon så beredvilligt delar med sig av

såväl sin vardag som sina erfarenheter och minnen. Jag är väl en utåtriktad person, konstaterar hon. Att henne svar används i forskning och arkiveras för framtiden är förvisso trevligt men inte avgörande. Hon skriver framför allt för sin egen skull, för att det är roligt och givande för henne själv. Men att få bekräftelse på att texten tagits emot är viktigt. Hon uppskattar att de olika arkivarier som genom åren ansvarat för frågelistorna i stället för att bara skicka ett allmänt hållet tackbrev har skrivit personliga tack. Det visar att de läst hennes svar.

Frågelistverksamheten är den del av Folklivsarkivets arbete där användarnas deltagande är som mest omfattande. Samtidigt finns flera andra former av samverkan, användarmedverkan och medborgarforskning. Ett exempel är ett projekt där en större bildsamling digitiserades, ordnades och identifierades med hjälp av allmänheten. Bildsamlingen, som lämnades till Folklivsarkivet 1972, bestod av 6 000 glasplåtar tagna av bygdefotografen Martin Svensson i Börringe under 1900-talets början. Efter att de skannats vidtog ett omfattande arbete för att identifiera miljöer och personer. Det leddes av en pensionerad etnolog, som även var brorson till fotografen. På bygdegårdar och i sockenstugor ordnades sammankomster där ett urval av bilderna presenterades för allmänheten. Nuvarande och tidigare bybor visade stort engagemang och involverade släktingar och barndomsvänner. Intresset för att delta var stort.³⁹ Ett annat exempel är den årliga insamlingen av dagboksanteckningar den 12 maj. Dagbokens dag genomförs i samarbete med Mass Observation Archive vid University of Sussex. Folklivsarkivet tog år 2016 initiativet att etablera dagen i Sverige.⁴⁰ I dag används den av flera kulturarvsinstitutioner som ett återkommande tillfälle att dokumentera samtiden genom att samla in material i form av dagboksanteckningar.

³⁹ Lennart Börnfors, *Bygdefotografen Martin Svensson i Börringe* (Malmö 2005); Lennart Börnfors, *Foton från förr: med bygdefotografen Martin Svensson i Börringe och trakten däromkring* (Malmö 2008); Karin Gustavsson, "Börringe genom bygdefotografens lins: om Lennart Börnfors arbete med Martin Svenssons samling", *Upptecknaren: nytt från Folklivsarkivet* (Lund 2024).

⁴⁰ Marika Anjou, "Berätta om ditt liv idag – och skriv historia", *Sydsvenskan (SDS)* 12/5 2020.

Digitisering och vykort: deltagande vid Järnvägmuseets arkiv

För alla som har ett intresse för tåg och järnvägar är arkivet vid Järnvägmuseet en guldgruva. Inte minst är bildsamlingen mycket uppskattad och använd såväl av allmänheten som av forskare. En stor del av materialet finns idag tillgänglig på Digitalt museum. Grunden lades genom ett omfattande digitiseringsprojekt som genomfördes tillsammans med museets vänförening och pågick under ett antal år på 2010-talet. Projektet drevs som ett så kallat fas 3-projekt inom det då gällande arbetsmarknadspolitiska programmet. Det innebar att långtidsarbetslösa erbjöds sysselsättning inom verksamheter organiserade av företag och organisationer, vilka i sin tur erhöll ersättning från Arbetsförmedlingen. Inför planeringen av digitiseringsprojektet gjorde museet och vänföreningen en tydlig arbets- och ansvarsfördelning, som innebar bland annat att museet skulle stå för lokal och tillhandahålla material.⁴¹

Digitiseringsprojektet skilde sig på flera sätt från ett traditionellt deltagandeprojekt. Deltagarna kom via Arbetsförmedlingen och hade i de flesta fall inget särskilt intresse för tåg eller järnvägar. Men en förutsättning för att det över huvud taget skulle kunna bli ett projekt var föreningen Järnvägmusei vänner. Den bildades 1985 och ”hjälp[er] museet i arbetet med att vårda, bevara och utveckla de unika järnvägshistoriska samlingarna”.⁴² Det var vännerna, som de benämns av museets personal, som tog initiativet och som stod för handledning och verksamhetsansvar. Projektet blev mycket lyckat, såväl för museet som för deltagarna. Stora mängder foton och annat arkivmaterial digitiserades och tillgängliggjordes. Projektet omfattade dessutom flera andra moment. Bland annat utfördes en kvalitetssäkring av en sedan tidigare digitiserad samling, och ett byte av databas inklusive migrering av samtliga poster genomfördes. De som utförde arbetet fick nya kunskaper och kompetenser, vilket gjorde att flera av dem kunde ta steget vidare till den ordinarie arbetsmarknaden.

⁴¹ Robert Sjöö, ”Museichefen har ordet”, *Sidospår: Nyhetsblad från Järnvägmusei vänner, stödföreningen till Sveriges Järnvägmuseum* 2 (2015).

⁴² Vänföreningen, www.jarnvagsmuseet.se/om-jarnvagsmuseet/jarnvagsmuseets-vanner (24/1 2026).

Projektet ledde också till många nya insikter för arkivets personal. Att det är viktigt med grundliga förberedelser, och att redan innan man börjar noggrant planera vad som ska skannas och vilka uppgifter som ska anges i databasen, var något som blev tydligt under arbetets gång. Vi var lite naiva och tänkte ungefär att det är väl bara att skanna, säger arkivarien som ansvarade för att ta fram material när han berättar om projektets första tid.⁴³ Allt eftersom arbetet fortskred blev det uppenbart att det inte stämde. Att när det gäller fotografier enbart beakta motivet och därför bara skanna framsidan visade sig till exempel inte vara tillräckligt. Viktig information kan finnas även på baksidan och därför bör även denna skannas. Kunskapen om vilka uppgifter som behövdes och hur man skulle göra växte ju längre projektet pågick. När det gick mot sitt slut visste vi exakt hur vi skulle göra, menar arkivarien.

Erfarenheterna av att förbereda och tänka långsiktigt har man tagit med sig in i nya projekt. Det gäller både sådana som genomförs av anställd personal och sådana som sker i samarbete med frivilliga. Metadata är A och O, och genom arbetet med digitiseringsprojektet lärde man sig vilka uppgifter som är relevanta att registrera. Projektet bidrog även till en fördjupad kunskap om materialets kulturhistoriska värde och att förhålla sig till och förutse användares olika behov och önskemål. För en filatelist är det till exempel inte bara motivet på ett vykort som är av intresse utan helheten: frimärke, stämpel, avsändare och adressat, och så vidare.

Vykort med järnvägsmotiv finns det många av och ett projekt för att sortera och ordna en stor analog samling som finns i arkivet är under uppstart. Inom vänföreningen finns en grupp som träffas en gång i veckan och renoverar järnvägsfordon. Men alla är inte intresserade av att köra tåg och skruva på saker och ting, påpekar arkivarien som planerar projektet. Han har länge tänkt på att göra något som riktar sig till dem som kanske har ett mer teoretiskt än praktiskt intresse. De är ju våra vänner och stödjer verksamheten, säger han, och då är det viktigt att fånga upp dem. Planen är att träffas en gång i veckan i arkivets lokaler för att arbeta med samlingen, fika och umgås. Samlingen, som innehåller 18 000 vy-

⁴³ Muntligt samtal 10/9 2025.

kort, ska paketeras om, korten läggas i kuvert och märkas upp med bland annat station och järnvägsbolag. Exakt vad som ska göras och hur det ska gå till är ännu inte fastställt utan ska bestämmas tillsammans med en representant för vänföreningen. Faller det väl ut kan projektet utvecklas. En framtida fortsättning skulle kunna vara att digitisera åtminstone delar av samlingen och göra den tillgänglig genom museets databas. Eftersom databasen är webbaserad kanske uppgiften skulle kunna utföras hemifrån av frivilliga krafter förutsatt att de fått utbildning. Detta ligger dock i framtiden.

Det finns också ideellt arbete som inte initierats av Järnvägmuseet men är till stor nytta för arkivet och dess användare. Ett exempel är det som utförs av den pensionerade lokföraren som inledde detta kapitel. Under hela sitt yrkesliv arbetade han inom järnvägen med undantag för några månader då han lämnade lokförarhytten för att i stället arbeta i museets arkiv med uppgift att katalogisera bilder. Arbetet var intressant och många av bilderna ville han själv gärna ha kopior av. Men när han hörde sig för hos en fotofirma om priset för att skanna och bearbeta visade det sig vara alldeles för dyrt. Han köpte därför en egen skanner och började, utan att tala om det för någon på museet, att på sin fritid experimentera med att skanna diabilder, glasplåtar och filmrullar med ritningsnegativ. När han gjort klart 8 000 bilder lade han över dem på en CD-skiva och lämnade den till museets arkivarie. Denne häpnade men insåg också snabbt värdet av arbetet och menade att det måste fortsättas och utvecklas. När det var dags att återvända till lokförarhytten var 80 000 negativ skannade.

När jag sommaren 2023 intervjuar honom inför en artikel i Järnvägmuseets årsbok *Spår* har det gått åtta år sedan han gick i pension.⁴⁴ Han berättar om hur han fyra dagar i veckan åker till Riksarkivet och fotograferar ritningar ur SJ:s stora arkiv. Det blir många bilder på en dag och han är nu inne på sin andra kamera. Med den första blev det 1 056 000 bilder, med den andra har det hittills blivit 345 000. Väl hemma för han

⁴⁴ Charlotte Hagström, "Lokföraren på Riksarkivet: Jonny Hallgrens digitaliseringsarbete", i Charlotte Hagström & Inger Olausson (red.), *Spår 2024: Järnvägmuseets årsbok* (Gävle 2025).

över bilderna från kameran till datorn, döper om filerna och lägger dem i mappar. Dessa läggs därefter på hårddiskar som lämnas till Järnvägs museets arkiv. Den som söker en ritning från SJ behöver alltså inte bege sig till Riksarkivet i Täby utan kan via Järnvägs museet ta del av den digitalt. Förutom att det underlättar för dem som är bosatta på annan ort innebär det också att slitaget på originalhandlingarna minskar. Det är därmed en insats som ur flera perspektiv är både betydande och värdefull. Samtidigt är det en uppgift som ligger utanför museets ordinarie verksamhet. Museet tillhandahåller visserligen kameran men utan hans frivilliga engagemang hade uppgiften inte kunnat genomföras. Ibland frågar någon varför han lägger sin tid på detta när han inte får något betalt. Men, säger han, vad skulle jag gjort i stället? Något måste man ju göra. Det är roligt, man lär sig mycket och upptäcker nya saker.

Andra exempel på ideella insatser och fristående initiativ, som både Järnvägs museets arkiv och dess användare har stor nytta av, är de webbplatser med fokus på olika aspekter av järnvägshistoria som engagerade och kunniga privatpersoner har skapat. De många sidorna innehåller kompletterande material, tillför värdefull kunskap och används ofta av arkivets personal när de får frågor som de själva inte kan besvara liksom när de behöver fördjupa sig i specifika ämnen.

Ansvar och mening

Hur ett arkiv kan involvera sina användare och andra som är intresserade av dess verksamhet, liksom vilka fördelar och utmaningar ett sådant samarbete innebär för både institutionen och deltagarna, beror på många faktorer: arkivets inriktning och ämnesområde, materialets karaktär, om det är ett enskilt eller offentligt arkiv, tillgången på lokaler och hur många anställda som finns. Vilken typ av uppgifter som är lämpliga att låta frivilliga utföra är också beroende på sammanhang och behov. Dessutom sätter gällande lagstiftning tydliga ramar, betonar arkivarien vid Folklivsarkivet. Material som innehåller personuppgifter får inte hanteras

av personer utanför organisationen. Det begränsar handlingsutrymmet och innebär att det i praktiken främst handlar om äldre material.⁴⁵

Att öppna för deltagande och bjuda in frivilliga i arkivens arbete innebär också att man måste förhålla sig till frågor om ansvar. Det handlar både om ansvaret gentemot arkivets användare idag och i framtiden och gentemot de som bidrar genom ideellt arbete. Användarna måste kunna lita på att de uppgifter som finns i arkivet är korrekta. Oavsett om arbetet som ligger bakom har utförts av frivilliga eller den ordinarie personalen är tilliten till institutionen avgörande, framhåller arkivarien vid Järnvägs-museets arkiv. Vilka uppgifter som är de korrekta i arkivförteckningar och databaser, liksom hur och i vilken utsträckning de kan, ska och bör ändras, är emellertid inte alltid enkelt att avgöra. I sådana deltagarprojekt där syftet är att inkludera ny information och förändra eller komplettera metadata finns, skriver Ina-Maria Jansson, ”en svåröverkomlig motsättning mellan den öppenhet som ett inflytelserikt deltagande kräver av institutionen och dess uppdrag att skydda och bevara kulturarvssamlingar och deras integritet”.⁴⁶

Att institutionens företrädare och frivilliga deltagare kan ha olika synsätt är inte något som enbart gäller arkivverksamhet. Ett exempel på när det skulle kunna leda till motsättningar i museisammanhang är i samband med historiskt återskapande. I en text om 1940-talshelgen på friluftsmuseet Fredriksdal menar författarna att det är en ”balansgång mellan att ansvara för det museala evenemanget och att öppna upp det för delaktighet gentemot de återskapare som vill vara delaktiga för dess utformning”.⁴⁷ Evenemanget, som varit återkommande sedan 2015, genomförs i samarbete mellan Helsingborgs museum och återskapare och innebär att stadskvarteren på friluftsmuseet förvandlas till ett 1940-tals-samhälle. Författarna påpekar att ”[a]v tradition har museerna noga be-

⁴⁵ Gustav Wollentz, Helena Kuhlefeldt, Sofia Eriksson-Bergström, Catarina Lundström, Eva Tegnstedt, Bente Jensen, Jon Are Voien, Vesa Anntila & Astrid Morkemo Østigård, *Volunteering at Archives – A Mapping of Volunteer Management at Archives in Denmark, Finland, Norway and Sweden* (Östersund 2024), s. 22.

⁴⁶ Jansson (2025), s. 167.

⁴⁷ Hedda Hammer, Ricky Wrentner & Stefan Nyzell, ”Att samäga historien: 1940-talshelgen på Fredriksdal”, i Julia Håkansson, Carolina Jonsson Malm, Anna Ketola & Stefan Nyzell (red.), *Kulturarv som politik och pedagogik* (Lund 2025), s. 203.

vakat sitt tolkningsföreträdare vad gäller det förflutna” men konstaterar att ”under de senaste fyrtio åren har vi på museet kunnat se hur de historiska återskaparna blivit fler och kunnigare”.⁴⁸ Evenemanget har vuxit och för att underlätta planeringen har man delat in dem som då befinner sig på området i fyra kategorier: museipersonal (personal och volontärer), deltagare (återskapare), promenörer (besökare i tidstypiska kläder) och publik (betalande besökare). Alla deltar men i olika roller och med olika mål. I boken *The Participatory Museum* understryker Nina Simon att ”Participatory projects aren’t just about empowering visitors. Every participatory project has three stakeholders: the institution, participants, and the audience”.⁴⁹

För arkivens del rör sig den tredje gruppen intressenter snarare om användare än om publik. När material förändras eller tolkas på nytt är det viktigt att även visa originalet så att användarna får möjlighet själva bedöma innehållet. Arkivarien vid Folklivsarkivet tar transkriberingar av texter som exempel. Hon menar att digitalt publicerade transkriptioner alltid bör presenteras tillsammans med originaldokumenten. Ibland har stavningen normaliserats, ibland bygger de på maskinskrivna versioner som i sin tur utgår från handskrivna texter. Det blir alltså en bearbetning av en bearbetning av en bearbetning, poängterar hon. Detta behöver användarna veta för att kunna ta ställning till transkriberingens tillförlitlighet.

Men arkiven har också ansvar gentemot deltagarna som utför de olika uppgifterna. Eftersom de gör det frivilligt och gratis har arkivet begränsade möjligheter att ställa krav på att arbetet måste pågå under en bestämd tid eller ske i en viss omfattning. Tycker man inte längre det är roligt, eller hellre vill göra något annat, finns inget som hindrar att man slutar. Från arkivets sida kan inga krav ställas på att en uppgift som påbörjats måste slutföras. För att de som engagerar sig och deltar, vare sig det sker under lång tid eller i avgränsade projekt, ska uppleva att det är meningsfullt måste de få respons och uppskattning. De behöver få

⁴⁸ Hammer, Wrentner & Nyzell (2025), s. 201.

⁴⁹ Nina Simon, *The Participatory Museum* (Santa Cruz 2010), s. 13.

bekräftelse på att den tid och den energi de lägger ner har betydelse och att deras insats är värdefull.

Detta kan ske på olika sätt. Under många år har det till exempel varit brukligt att de som besvarar frågelistor åt Folklivsarkivet får en bok i julklapp. Men det är svårt att hitta en bok som alla uppskattar, säger arkivarien. Är det en inbunden bok på många sidor blir dessutom portokostnaderna orimligt höga. När meddelarna ett år i stället fick en tygkasse med universitetets logga visade det sig vara en av de mest uppskattade julklapparna. Tillhörighet är viktig, menar hon, och kassen blev ett synligt bevis på kopplingen till universitetet. Den tydliggjorde att deras berättelser är en del av något större och att det arbete de lägger ner har en mottagare. Det knyter an till den tredje punkten i the European Citizen Science Associations *Tio principer för medborgarforskning* som handlar om att projekten ska ge nytta för både de professionella forskarna och medborgarforskarna. Det kan bland annat handla om ”nytt vetande, personligt nöje, tillfredsställelse i att bidra till vetenskapliga underlag för att angripa lokala, nationella och internationella frågor, och härigenom, en möjlighet att påverka politiska beslut”.⁵⁰

Men att delta i arkivverksamhet och utföra uppgifter som man kanske aldrig tidigare ägnat sig åt kan resultera i mer än att ha roligt och känna tillfredsställelse. Arkivarien vid Järnvägmuseets arkiv menar att det också handlar om att stärka människors självkänsla. De som deltog i digitiseringsprojektet hade förvisso inte sökt sig dit för att de var speciellt intresserade av verksamheten och ville engagera sig i den. De kom via Arbetsförmedlingen och målet var, som beskrevs ovan, att projektet skulle ge dem möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Så blev det också i flera fall. Att lära sig nya saker och upptäcka sin egen förmåga stärker självkänslan, oavsett om det sker i ett arbetsmarknadsprojekt eller genom frivilligt engagemang. Detta är i sig ett viktigt resultat och kan göra stor skillnad i en människas liv.

I litteratur om deltagande arkiv och frivilligas engagemang i arkivarbete står ofta verksamheten i centrum. Fokus ligger på organisationens

⁵⁰ European Citizen Science Association (2015).

behov och på hur arkivarier och annan personal beskriver och formar arbetet. Samtidigt finns det fortfarande många aspekter och infallsvinklar som inte har undersökts närmare. Deltagarnas och de frivilligas egna perspektiv lyfts mer sällan fram även om det finns undantag. Ett sådant är ett kapitel i en nyutkommen antologi om kulturarvspedagogik och politik där Karl-Magnus Johansson och Dick Kasperowski beskriver hur deltagarna i ett transkriberingsprojekt vid Riksarkivet såg på sin kunskapsutveckling.⁵¹ Men vi vet till exempel fortfarande relativt lite om hur, när och varför människor väljer att ägna tid åt att platsbestämma fotografier, digitisera ritningar eller delta i andra former av frivilligt arkivarbete. Det finns i Sverige en lång tradition av ideellt arbete inom till exempel idrottsrörelsen. Att denna typ av engagemang även finns inom arkivsektorn visar att det finns ett behov av mer forskning. För studenter inom arkivvetenskap öppnar detta för många möjliga uppsatsämnen.

⁵¹ Karl-Magnus Johansson & Dick Kasperowski, "Kulturarvspedagogik genom AI, arkiv och medborgarforskning", i Julia Håkansson, Carolina Jonsson Malm, Anna Ketola & Stefan Nyzell (red.), *Kulturarv som politik och pedagogik* (Lund 2025).